

Dansk på Færøerne og færødansk

Af Karoline Kühl

Færøerne er et yndet turistmål for danskere med den store fordel, at den færøske befolkning taler dansk, så landet er let at gå til. Men hvorfor taler færingerne i grunden så godt dansk, som de gør? Det er ikke grund nok, at øerne hører med til Kongeriget Danmark, for der er fx mange grønlændere, der kun benytter sig af dansk i meget begrænset omfang. Og er dét dansk, der tales på Færøerne, i grunden det samme dansk, som tales i Danmark? Det er spørgsmål, som er emnet for denne artikel. (Her og i det følgende bruger jeg betegnelsen Danmark om den del af kongeriget, som ikke omfatter Færøerne og Grønland).

Teksten i rammen er et (konstrueret) eksempel på den specielle variant af dansk, der tales på Færøerne. Teksten giver et fortættet eksempel på mange af de træk, der er særlige for færødansk. I slutningen af artiklen findes eksemplet på standarddansk sammen med en oversigt over af de systematiske forskelle.

Der er kun meget lidt viden om færødansk i Danmark og endnu mindre bevidsthed om, at der er »mening i galskaben«, dvs. at de færødske særtræk er systematiske. Det sidste gælder også for Færøerne. Derfor kan det på nuværende tidspunkt heller

»Den lille pige fra Tórshavn, der synes ikke om børnehaven, kommer at blive hjemme hos sin mor. Om hun har lyst, kan hun altid gå over til sin legekammerat Jon, der bor lige ved siden af. Men hendes allerbedste ven er bedstemor hos Jon, og besøger hun hende hver dag at læse bøger ved hende. Hvis vejret er godt, vil hun allerhelst lege uden for, og så er hun så glad i det. Da familien hver sommer går ud på ferie, tager de ned og besøger sine venner i København. Sidst de var kommen derned, så de en film i biografen, og pigen syntes, han var så sjov. Hvem bare kunne have fri hele året.«

Eksempel på færødansk

ikke komme på tale at anerkende færødansk som et eget sprog, og det er uvist, om en sådan anerkendelse overhovedet giver mening i længden. Hvis det nordatlantiske fællesskab skulle opløses en dag, ville den danske indflydelse på Færøerne mindskes drastisk, og dansk (og færødansk) ville sandsynligvis tabe mod indflydelsen fra engelsk.

Den lange tradition for dansk på Færøerne

Dansk har været etableret på Færøerne i meget lang tid: I 1380 kom Færøerne sammen med Norge under den danske krone, og øerne forblev en del af Danmark efter Freden i Kiel i 1814. Dansk (og lidt latin) erstattede allerede før reformationen i 1538 det bestående oldnorske skriftsprog, og med reformationen, da den danske bibel blev taget i brug på Færøerne, begyndte dansk via kirken at sætte sit tydelige spor i den daglige sprogbrug på Færøerne. Ud over at være religionssproget blev dansk også brugt i administrationen, i lovgivningen, i handelen med Danmark og i litteraturen. Dermed fyldte dansk meget som et prestigesprog, som den danske overklasse (præsterne og embedsmændene) talte. Men det betød ikke, at færingerne med det samme blev tosprogede fra den tid af: Dagligdagens interne kommunikation foregik (og foregår) stadig på færøsk.

Færingernes danskkundskaber afhæng meget af deres bosted (i hovedstaden Tórshavn eller på mere fjerntliggende øer), deres uddannelse og deres individuelle behov for at kunne gøre sig forståelige på dansk. I *Indberetninger fra en Reise i Færøe* (1781-1782) skriver Jens Christian Svabo »Dansk kan ansees for Hoved-Sproget, og forstaaes, i det mindste, af alle, siden de lære deres Kristendom paa dansk, og samme Sprog bruges ved Gudstjenesten og i Retterne. Mange tale det og temmelig got.« Men der er andre opfattelser af

det danske sprogs historiske status på Færøerne. Fx skriver præsten J. H. Schrøter i 1815 en ansøgning til Det Danske Bibelselskab om at oversætte bibelen til færøsk. Han begrundet sit ønske med de store vanskeligheder, de færøske børn har med at forstå og tale dansk. Men også han skriver, at de voksne er forholdsvis gode til at forstå dansk. Realiteten med hensyn til færingernes danskkundskaber omkring år 1800 ligger nok et sted mellem Svabos og Schrøters opfattelser, men det bliver under alle omstændigheder tydeligt, at dansk allerede på denne tid havde en stærk position på Færøerne.

Ændringer i sproglig dominans

Det danske sprogs stilling på Færøerne blev yderligere forstærket ved, at der i 1845 indførtes systematisk skolegang med dansk skolesprog. Fra dette tidspunkt kan vi formode, at dansk ikke kun blev forstået, men også talt aktivt af flere og flere færinger, der lærte det i skolen fra en tidlig alder. Så sent som i 1912 blev det bekræftet, at undervisnings sproget i den færøske folkeskole skulle være dansk, mens færøsk kun måtte tjene som hjælpesprog, hvis det blev nødvendigt. Det er dog langt fra sikkert, at lærerne overholdt dette påbud.

I 1896 udviklede V. U. Hammerhaimb den færøske ortografi, som i store træk stadig bruges i dag; og i disse år mistede dansk gradvis sin dominans på Færøerne, i takt med

den nationale vækkelse. I 1907 blev færøsk optaget som fag i læreruddannelsen på Færøerne, i 1938 blev sproget ligestillet med dansk i skolen, og i 1948 blev begge sprog etableret i den færøske hjemmestyreordning: »§ 11. Færøsk anerkendes som Hovedsproget, men Dansk skal læres godt og omhyggeligt, og Dansk kan lige saa vel som Færøsk anvendes i offentlige Forhold.« Efter 1948 har færøsk gradvis overtaget alle domæner inden for administration, kirke, skole, lovgivning osv., men ligeberettigelsen med dansk medfører, at det stadig er muligt at bruge dansk inden for alle disse domæner. Denne mulighed benyttes dog ikke af færingerne.

Selvom færøsk i dag uden tvivl er det stærkeste sprog på Færøerne, spiller dansk stadig en stor rolle. Det skyldes på den ene side landets tætte forbindelse til Danmark, og på den anden side at den færøske befolkning på ca. 49.000 ikke er en tilstrækkelig stor målgruppe til så varierede bogudgivelser og tv-programmer, som færingerne har behov for. De færøske radiostationer og det færøske tv-selskab har ikke samme finansielle muligheder for at producere og indkøbe (udenlandske) programmer som for eksempel DR. DR sender selvfølgelig til Færøerne og ses på dansk eller med danske undertekster, hvis det drejer sig om udenlandske film. Især børn har glæde af kanalen Ramasjang og børnefilm på DVD, hvoraf mange ikke er oversat eller teksten på færøsk grundet den forholdsvist lille efterspørgsel. Færøske

pædagoger og lærere rapporterer, at mange børn allerede kan en hel del dansk, inden de starter på dansk som fag i folkeskolens 3. klasse, også selvom de kommer fra et hjem, hvor der kun tales færøsk, og selvom de udelukkende har fået undervisning i færøsk i 1. og 2. klasse.

På grund af læseplaner, danske undervisningsmaterialer og de fælles eksaminer i Kongeriget Danmark er de gymnasiale uddannelser på Færøerne også stærkt præget af dansk. Og selvom antallet af bogudgivelser på færøsk er stigende, er det hovedsagelig skolebøger og bøger for børn, der produceres. Der er stadig mange bøger, der ikke oversættes fra dansk, og de læses på originalsproget. I den forstand kan dansk nok stadigvæk gælde som (et af de to) kultursprog på Færøerne.

Derudover opholder mange færinger sig regelmæssigt i Danmark, og mange vælger at tage et længerevarende studie- eller jobrelateret ophold. Under den økonomiske krise, der sidst i 1980'erne ramte Færøerne hårdt, udvandrede små 10.000 færinger til Danmark, og mange af dem er blevet boende. De danner en fast forbindelse til Danmark for mange færøske familier, ud over den »løse« og temporære udvandring til Danmark. Dertil kommer, at en stor del af forbrugsgoderne på Færøerne kommer fra Danmark, med tilsvarende dansk markedsføring og danske tekster. Det gælder ikke kun madvarer og tilsvarende reklamer, men også for eksempel GPS til bilen, som

har dansk tale. Der er altså en god grund til, at færingerne taler dansk: Dansk har en lang historie på Færøerne, de politiske og økonomiske bånd til Danmark gør det nødvendigt at kunne dansk, og dansk er nyttigt at kunne for en lille befolkning med et lille sprog.

Til trods for de mange forhold, der har favoriseret dansk på Færøerne, og det store input fra dansk er færøsk i dag, ud over at være det stærkeste sprog, også det mest prestigefyldte sprog på øerne. Det kan undre, men vækkelsen af den nationale stolthed og politiske bevidsthed sammen med den sproglige bevidsthed på Færøerne sidst i 1800-tallet var stærk, og den fokuserede forståeligt nok meget på afgrænsningen fra kolonialmagten Danmark og det danske sprog. Dette har også dannet grund for den sproglige purisme på Færøerne, som arbejder på at undgå »danismer« i færøsk, og på at skabe nye færøske ord for nye forhold, som ikke er dækket af det »originale« færøske ordforråd (ikke ulig den islandske sprogpolitik). Dertil kommer, at dansk har været forvaltningens og handelens sprog. Det har derfor historisk ikke spillet nogen stor rolle på de afsidesliggende øer, og det har ikke dækket dagligdagsemner blandt færingerne. I dag anses dansk som et nødvendigt og nyttigt *lingua franca*. Dansk spiller i den forstand en rolle svarende til engelsk i Danmark. Men hvad er det for et dansk, der blev og bliver talt og skrevet på Færøerne?

Færødansk

Færødansk har været kendt under navnet *gøtudansk*. Hvor navnet stammer fra, er usikkert: Nogle siger, at det kommer fra det færøske ord *gøta* ('gade'), og at det altså betyder 'gadedansk' eller 'slang'. Andre mener, at betegnelsen går tilbage til en lærer fra bygden Gøta, som talte et dansk, der indeholdt mange færøske træk. Læreren talte dette specielle dansk overalt, hvor han kom, og det er måske på denne måde, at navnet »Gøtudansk« er blevet etableret som en betegnelse for et dansk, der indeholder færøske træk. Ikke desto mindre foretrækker jeg og andre lingvister at bruge den mere neutrale betegnelse 'færødansk' for at signalere, at denne variant af dansk ikke er »slang« eller forkert »gadedansk«, men en varietet af dansk, der er opstået i det færøske samfund, hvor de to sprog har haft en plads i århundreder.

Så tidligt som 1800 skriver J. Landt i sit *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne*, at det danske sprog på Færøerne lyder bedre og mere tydeligt end de danske dialekter i Danmark. Det skyldes sandsynligvis, at den færøske udtale af dansk var (og til dels stadig er) baseret på skrevet dansk, en såkaldt staveudtale, dvs. at ord udtales som de skrives med alle stavelser i behold modsat de reducerede udtaler i »danmarks-dansk«. Dette er nok den første beskrivelse af et af de mest iørefaldende træk ved færødansk. Dog skal det siges, at de yngre talere af færødansk

i dag har en meget mere danmarksdansk udtale end ældre mennesker. Det skyldes, at de ældre i stor udstrækning har lært dansk via skriftsproget, mens de unge er meget påvirket af talt danmarksdansk i medierne og på internettet. Men ud over udtalen er der mange andre træk, der også adskiller færødisk fra det danske standardsprog.

De følgende eksempler, som viser markante træk i færødisk, stammer fra flere dataindsamlinger, der blev gennemført på Færøerne i 2005–2009, og som udgjorde grundlaget for et forskningsprojekt ved Hamborg Universitet, der som det første systematisk dykkede ned i den tosprogede situation på Færøerne. Når man ser på de specielle træk, der adskiller færødisk fra danmarksdansk, er det lettest at sætte fingeren på semantiske træk, der manifesterer sig i ord og ordvalg. For eksempel er vi i Danmark vant til at betragte os som et folk langt »oppe« i det nordlige Europa, men fra et færøsk perspektiv ser det noget anderledes ud, og det genspejler sig i sproget: »Hun studerer nede i Danmark« hedder det på færødisk, og netop fordi udvekslingen mellem Færøerne og Danmark er så stor, behøver det ikke ubetinget at præciseres, at det er Danmark, det handler om: »Hun er flyttet ned« eller »dem, som læser dernede« er tilstrækkeligt. Denne specifikke brug af »ned« og dets varianter er en fast bestanddel af færødisk.

Hvis man ikke kan færøsk, vil man også studse over den færødske

brug af *synes* i sammenhænge som den følgende: »Vi er omkring tredive-fyrre mennesker, synes jeg«. *Synes* bruges her ikke i betydningen 'at have en mening', men i betydningen 'at tro, at have den opfattelse'. Det skyldes, at det færøske verbum *at halda* dækker både betydningen 'at tro' og betydningen 'at mene'. Det samme er sket med verbet *at gå*, når det bruges i sammenhæng, som »Vi kom fra Færøerne. Så gik vi over til Amerika«. På standarddansk er det umuligt at *gå* til Amerika, her må man *rejse* eller *tage til*. Men det færøske verbum *at fara* har den meget brede betydning 'at bevæge sig hen til' (ikke ulig det engelske *to go*) uden specifikation af måden og kan derfor også dække over 'at rejse' og 'at tage til'. Og derfor kan man på færødisk godt *gå* til Amerika.

Også den danske verbalfrase *at komme til at*, som bl.a. udtrykker fremtid (»Huset kommer til at se sådan ud, når arkitekten er færdig«), har fået en forandret form i færødisk: »Det kommer måske at være normalt i fremtiden« kan man sige på færødisk, hvor der med standarddanske ører helt klart mangler præpositionen *til*. Og netop præpositionerne på færødisk kan skurre i standarddanske ører. Fx dækker den færøske præposition *við* over et bredt spektrum af betydninger svarende til mindst fire danske præpositioner: *ved*, *med*, *i* og (*hen*) *til*. Det resulterer i, at færødisk bruger *ved* (som jo ligger tæt på *við* i form og udtale) i mange flere sammenhænge,

end standarddansk ville gøre det, fx »Mennesket er noget særligt og skal derfor ikke mikses eller blandes ved dyr« i stedet for »blandes med dyr«.

Noget lignende sker med den færøske præposition *hjá*, hvis betydning dækker mange af de danske præpositioner, der udtrykker et tilhørsforhold (possessiv): *af*, *for* eller *hos*. På grund af ligheden i formen mellem *hjá* og *hos* bruges *hos* meget mere i færødisk, end det bruges i standarddansk. Når man taler færødisk, bruger man fx *hos* til at danne possessivkonstruktioner, fx "i forfatter-skabet hos H.C. Andersen", mens det på standarddansk ville kræve en s-genitiv "i H.C. Andersens forfatter-skab". I det hele taget er den standarddanske s-genitiv ikke standard i færødisk. Der er en tydelig tendens til at konstruere possessivkonstruktioner med præpositioner (for det meste *hos*) i stedet for at bruge en s-genitiv.

Ordstillingen i færødske ledsætninger adskiller sig også fra standarddansk med hensyn til placering af centraladverbialt. I standarddanske ledsætninger (ligesom i norsk og svensk) placeres adverbialt foran verbet: »Det ser ud til, at kvinder hele tiden udsætter at få børn«. I færødske ledsætninger kan adverbialt både stå foran (som på standarddansk) eller efter det finite verbum: »Det ser ud til at kvinder udsætter hele tiden at få børn«. Den frie ordstilling i færødisk skyldes igen påvirkningen fra færøsk, der ligeledes både kan placere adverbialt

efter verbet (som i islandsk) og foran verbet (som i dansk, svensk og norsk).

Et andet færødisk træk, der virker underligt i standarddanske ører, men som let kan forklares med påvirkningen fra færøsk, er brugen af det maskuline pronomen *han* eller det feminine pronomen *hun* om inanimate objekter (ting og sager), der har fælleskøn (*den*) på standarddansk. Det kan se sådan ud: »Denne novelle foregår i 3. person, og *hun* er kronologisk opbygget« eller »En fugl oppe på Færøerne uddøde for et par år siden, fordi *han* ikke kunne flyve.« Dette skyldes, at færøsk har et 3-køns-system med femininum, maskulinum og neutrum/intetkøn, hvor færøsk femininum og maskulinum stort set svarer til dansk fælleskøn. Talere af færødisk importerer altså det færøske system til det danske, og derigennem opstår et andet, et færødisk system.

Også inden for subjunktionerne (de underordnede bindeord) har færødisk udviklet sit eget system, som er en blanding af færøsk og dansk. På standarddansk bruger man *da* i fortællende (narrative) sammenhænge: »Da vi boede i Hamborg...« eller »Da jeg ville gå hjem, tabte jeg min handske«; mens man bruger *når* om fremtiden: »Når jeg kommer hjem, skal vi bage en kage« eller til generelle udsagn som »Når man spiser æbler, får man tilstrækkelig med vitaminer«. På færøsk har man subjunktionen *tá ið*, som kan bruges i alle disse kontekster. Og fordi *tá ið*

ligner *da* mere end *når*, så bruger man på færødisk også *da* om fremtiden: »Da jeg kommer hjem, skal vi bage kage« eller i generelle udsagn som »Da man spiser æbler, får man nok med vitaminer«.

Dette er nogle eksempler på, hvordan færødisk adskiller sig fra standarddansk. Der er flere træk (bl.a. også nogle, der kun optræder, når færødisk skrives, men ikke når det tales); men her må det blive ved smagsprøverne.

Hvorfor er færødisk, som det er?

Som eksemplerne viser, er færødisk ikke nogen vild og usystematisk blanding af færøsk og dansk. Der er tværtimod meget god orden i det, færingerne gør, når de taler og skriver færødisk. Fordi det færøske samfund er så tosproget, er der (næsten) ingen hindring for at blande sprogene – blandingsformerne vil jo blive forstået og kan på denne måde have nemt ved at etablere sig. Og det er netop mennesket, sprogbrugeren, der er central, når det gælder udvikling af nye sprog eller varianter af et bestående sprog: Sproglige nyskabelinger opstår ikke af sig selv.

Den tosprogede sprogbruger foretager aktive valg, tit ud fra et sprogekonomisk synspunkt ved at foretrække de træk, der er fælles for begge sprog (som vist bl.a. i den færødske brug af *da* i stedet for *når*). Kommunikative begrænsninger er grunden til, at færødisk ikke er blevet »vildere«, end det er: Dansk

på Færøerne benyttes hovedsageligt til kommunikation med danmarksdanskere inden for administration, turisme, handel, rejser og uddannelse. I disse situationer er det formålstjenligt at blive forstået af danmarksdanskerne, og det er grunden til, at færødisk ikke har optaget flere færøske træk, end det nu har. Hvis den færøske indflydelse på færødisk blev for stærk, ville kommunikationen med danmarksdanskerne bryde sammen eller blive for besværlig. Derudover er input af danmarksdansk på Færøerne via medierne og generel udveksling stort, og derigennem foregår der en stadig tilretning af færingernes dansk.

Selvom denne artikel har lagt fokus på de særtræk, færingerne har i deres dansk, skal det siges, at færingerne generelt er tosprogede på et meget højt niveau, og at for eksempel færøske studerende ved de danske universiteter meget vel kan måle sig med deres danmarksdanske medstuderende – der vil bare tit være nogle specielle træk i deres dansk.

*Karoline Kühl (f. 1976),
dr. phil., Nordisk Forskningsinstitut
/DGCSS (Sprogforandringscenteret)*

Det færødske eksempel

Standarddansk: »Den lille pige fra Torshavn, der ikke synes om børnehaven, kommer til at blive hjemme hos sin mor. Hvis hun har lyst, kan hun altid gå over til sin legekammerat Jon, der bor lige ved siden af. Men

hendes allerbedste ven er Jons bedstemor, og hun besøger hende hver dag for at læse bøger med hende. Hvis vejret er godt, vil hun allerhelst lege udenfor, og så er hun så glad. Når familien hver sommer tager på ferie, rejser de til Danmark og besøger deres venner i København. Sidst de var kommet til Danmark, så de en film i biografen, og pigen syntes, at den var så sjov. Hvem der bare kunne have fri hele året.»

Færøsk: »Tann lítla gentan úr Tórs-havn, ið dámar ikki barnagardin, kemur at vera heima hjá mammu síni. Um hon hevur hug, kann hon altíð fara yvir til spælivin sín Jón, ið býr beint við. Men hennara allarbesti vinur er omman hjá Jón, og vitjar hon hana hvønn dag at lesa bókur við henni. Um veðrið er gott, vil hon helst spæla uttanfyri og so er hon glað í tí. Tá ið húskið hvørt summar fer at ferðast, fara tey niður og vitja vinir sínar í Keyptmannahavn. Seinast tey vóru komin niður, sóu tey ein film í biografinum, og gentan helt hann vera so stuttligan. Hvør bara kundi havt frí árið runt!«

De færødske særtræk i eksemplet

I første sætning placeres centraladverbialet (*ikke*) efter det finite verbum, og konstruktionen »kommer til at« optræder uden præpositionen *til*. I anden sætning bruges der *om* i stedet for *hvis*. I tredje sætning bliver possessivkonstruktionen *Jons bedstemor* konstrueret som analytisk pos-

sessiv med *hos* (»bedstemor hos Jon«). Ordstillingen i sætningens anden del (en hovedsætning) følger rækkefølgen verbum + subjekt (»og besøger hun«) i stedet for subjekt + verbum (»og hun besøger«). Her forekommer også *ved* i stedet for *med* (»læse bøger med«). I fjerde sætning forekommer en låneoversættelse af færøsk *glað í tí* ('glad'). Femte sætning indeholder verbet *gå* brugt som det færøske verbum *fara*, der også dækker over betydningen 'at rejse'. Desuden indeholder sætningen idiomatisk brug af *ned* i betydningen 'Danmark'. I sjette sætning optræder det refleksive possessivpronomen *sine*, som refererer til et flertalsord (»venner«). I syvende sætning følger en participiumsdannelse efter færøsk forbillede (»kommen« efter færøsk *komin*), og der refereres til et inanimat subjekt (»en film«) med et pronomen i maskulinum (*han*). I sidste sætning mangler der subjektmarkøren (*der*) i ledsætningen, hvor spørge-adverbiet (*hvem*) er det egentlige subjekt.